

بررسی تطبیقی کاربست پارادایم جهانی شدن فرهنگ و جهان بینی دینی بر ساماندهی زندگی بشریت با تأکید بر معارف رضوی

سید جواد امام جمعه زاده^۱ - سید زکریا محمودی رجا^۲ - سید علی سراج^۳

تاریخ دریافت: ۹۴/۶/۱۰

تاریخ پذیرش: ۹۴/۸/۲۶

چکیده

متأثر از آموزه‌های رنسانس شاهد مبنای قرار گرفتن مؤلفه‌هایی چون اومانیسم، سکولاریسم و توجه صرف به عقلانیت در ساحت سیاسی - اجتماعی بشر هستیم؛ که این امر مهم تحولات کمی و کیفی ساختاری را در پی داشته است. سیطره نگرش منافع محوری صرف، نسبییت انگاشتن مذهب و معنویت در سطح جهان، رشد روزافزون درگیری‌های نژادی - قومی، استعمار و استثمار منابع انسانی - طبیعی، از بین رفتن استقلال و اراده بشریت به تبع توجه صرف به عقلانیت ابزاری، از نتایج آموزه‌های فوق و مهم‌ترین مصداق آن، یعنی جهانی شدن فرهنگ است. مقاله حاضر در پی پاسخ به این سؤال است که کدام یک از جهان بینی‌های لیبرال - دموکراسی و معارف رضوی توان و قابلیت تأثیر گذاری بیشتری در جهان مادی گرا و ایدئولوژی زده امروزی را دارند؟ یافته‌های پژوهش که به روش توصیفی تحلیلی و ابزار تحلیل گفتمان به دست آمده حاکی از آن است که مشکلات روحی روانی، متزلزل شدن بنیادهای خانواده و سایر ناهنجاری‌های اجتماعی - سیاسی از مهم‌ترین پیامدهای حاکم شدن گفتمان جهانی شدن فرهنگ و دال مرکزی آن یعنی اومانیسم است. همچنین نگرش‌هایی نظیر مارکسیسم، نئومارکسیسم و ... توانسته‌اند این خلأ اساسی را پر کنند. به همین منظور به دنبال تزلزل معنایی و حمایتی سایر گفتمان‌ها، معارف رضوی به عنوان فرهنگ فرابشری و دال‌های مرکزی آن چون: محبت، رأفت، اخلاق مداری، عدالت و آزادی به عنوان مؤلفه‌های فطری - الهی که امروزه از گمشده‌ها و نواقص زندگی بشریت‌اند، می‌توانند راهگشای معضلات کنونی و تحقق بخش خواسته‌های مادی و معنوی افراد و شکوفایی قابلیت‌های وجودی آنان شوند.

واژه‌های کلیدی:

تحلیل گفتمان، جهانی شدن فرهنگ، نظام سرمایه داری، معارف رضوی، اخلاق مداری، بحران هویت.

۱. دانشیار گروه علوم سیاسی دانشگاه اصفهان: Javademam@yahoo.com

۲. دانشجوی دکتری علوم سیاسی دانشگاه علامه طباطبایی: S.z.mahmodi@gmail.com

۳. استادیار زبان و ادبیات فارسی دانشگاه پیام نور: Aliseraj78@yahoo.com

۱- مقدمه

جهانی‌شدن به‌عنوان یک رویکرد گرچه به نظر می‌رسد، به درازای عمر بشریت قدمت دارد. ولی در دهه پایانی سده بیستم و آغاز هزاره سوم میلادی بحث جذاب و البته مناقشه‌برانگیز جهانی‌شدن مطرح‌تر شد. به‌طوری‌که هر کدام از نهادها و سازمان‌های مربوطه در کل جهان مشکلات و سختی‌های شکل‌گرفته در کشورشان را به‌گردن این فرایند می‌اندازند. مقامات حکومتی مشکلات اقتصادی خود و طرفداران محیط‌زیست، نابودی طبیعت را ناشی از تأثیر مخرب جهانی‌شدن می‌دانند. اجتماع‌های بومی در دیگر جوامع، محو خرده‌فرهنگ‌ها در برابر موج فراگیر جهانی‌شدن فرهنگ راه‌شمار می‌دهند (دهشیری، ۱۳۷۹: ۷۲). جهانی‌شدن فرهنگ مدعی است که دوران انحصار و متافیزیک محوری و برتری ذاتی یک فرهنگ، از میان‌رفته و عرصه برای حضور و نشوونمای همه فرهنگ و هویت‌ها فراهم شده است؛ اما چیزی که امروزه در سطح جهان حاکم است، با این گفته‌های منطقی تناقض آشکار دارد؛ از این‌رو اکثر تحلیل‌گران، باطن اصلی جهانی‌شدن فرهنگ را ظهور آمریکایی‌شدن، غربی‌سازی و ترجمان‌نویسی از استعمار کهن می‌دانند که از طریق امپریالیسم رسانه‌ای در حال گسترش به دیگر مناطق جهان است (صالحی امیری و حسین زادگان، ۱۳۸۹: ۳۲).

مشکلات و معضلات جامعه بشر امروز مانند تزیید نابرابری‌های اقتصادی، سیاسی و اعمال تقسیم‌بندی‌های وا‌هی میان بشریت، شیوع ناامنی، تبعیض، جنگ‌ها و سایر معضلات در جهان نشان از حاکم شدن سلطه یک‌جانبه یا چندجانبه و مدیریت ناعادلانه در اداره جهان دارد که باعث به وجود آمدن مسائل و مشکلات غامض جهانی گشته است؛ بنابراین تغییر و تحولات ساختار داخلی، منطقه‌ای

بین المللی، ضرورت بازنگری در کاربست اداره جهان بر اساس اندیشه های فطری - انسانی و ارزش های جهان شمول از جمله عدالت، اخلاق مداری در روابط، احیای انس و محبت در زندگی بشریت و آزادی همگانی بر پایه عزم جهانی و مشارکت همگانی تنها راه برون رفت از این وضعیت است. امری که می تواند بستر ساز تحقق عدالت به معنای واقعی کلمه، نفی اصالت قدرت و سایر امور مادی در مناسبات بین المللی، تقویت تعامل و مشترکات انسانی و... گردد (مرکز پژوهش های ریاست جمهوری، ۱۳۹۰: ۷-۸). در این مقاله مساعی بر آن است که با روش توصیفی - تحلیلی و بر مبنای مطالعات کتابخانه ای - اسنادی و در چارچوب ابزار تحلیل گفتمان به تحلیل و بررسی جهانی شدن فرهنگ و سیره و معارف رضوی بپردازد و در واقع به این سؤال اصلی پاسخ دهد که برای پاسخ گویی به مشکلات و معضلات کنونی کدام یک از گفتمان های مذکور قابلیت و توان لازم برای تأثیر گذاری در همه ابعاد زندگی بشریت را دارد.

در پاسخ نویسنده فرض را بر این می گیرد که جهانی شدن، به خصوص در بعد فرهنگی و مکاتب ملهم از این پارادایم، مدعی ایجاد و تقویت تکامل یافته ترین شیوه زندگی جهت فراهم کردن پیشرفت، رفاه و برابری همگان است، اما رفته رفته، شاهد گسترش هر چه بیشتر فقر، فساد، درگیری و سایر تبعیض ها در زندگی بشریت هستیم؛ که نتایجی چون مادی گری، شیء گشتگی، از خود بیگانگی، سلطه گری استثمار و استعمار به شیوه ای نوین در قالب تروریسم و کشتار افراد بی گناه در سطح جهان را در پی داشته است؛ بنابراین به نظر می رسد، فرهنگ مصرفی سرمایه داری، بطن این جریان را تشکیل می دهد. امری که سبب هر چه ثروتمندتر شدن عده ای قلیل و فقیرتر شدن اکثریت انسان های بی دفاع را در پی داشته است. بر همین مبنا

آموزه‌ها و ارزش‌های نهفته در گفتمان رضوی که وامدار اسلام اصیل و سیره نبوی است، می‌تواند این جریان پارادوکسیکال را عیان کند. امروزه جامعه بشری بیش از هر دوران تشنه‌ی عدالت، حقیقت و صلح، محبت، اخلاق‌مداری و... است. آموزه‌ها، آیین عملی و نظری سیره رضوی با الهام از مواردی مانند رأفت و مهربانی، عدالت محوری، مبارزه با ظلم، اخلاق‌مداری، آشکار کردن سیاست مکاری، عقلانیت‌مداری و... می‌تواند به بهترین نحو پاسخگوی نیازهای بنیادین افراد در دو بعد دنیوی و اخروی باشد.

۲- اهمیت و ارزش تحقیق

افسردگی، اضطراب، استرس، تنش و فراگیر شدن ناهنجاری‌های اجتماعی - سیاسی از معضلات و مشکلات حاکم شدن آموزه‌ها و اندیشه‌های ماتریالیسم صرف و سایر مؤلفه‌های مدرنیته در قالب توجه به عقلانیت ابزاری و غفلت از امور قدسی در زندگی بشری است (اخوان‌ارمکی و نعلچی، ۱۳۹۳: ۱۴۶)؛ موضوعی که باعث شده ساختار وحدت یافته شخصیت انسان‌ها متزلزل و بستر ساز اختلال در تفکر، عواطف و سایر ناهنجاری‌های روحی روانی فعلی دنیای غرب شود.

با توجه به اینکه تنه‌راه پایان دادن به این شرایط بغرنج در اکثر تحلیل‌های صورت گرفته شده در غرب، حاکم شدن آرامش روحی روانی است، مکاتب گوناگون تلاش می‌کنند این مؤلفه را به جامعه ماشینی امروزی بشریت تزریق کنند. ولی به خاطر نادیده انگاشتن معنویت‌گرایی و حاکم شدن عقل و انسان‌گرایی صرف همواره با شکست روبه‌رو شده‌اند؛ بنابراین ضرورت ایجاد و تحقق یک نگرش و مدل دیگر برای پاسخ دادن به این معضلات و بحران‌های ایجاد شده در جامعه شیء‌گشته امروزی حیاتی است. با برجسته شدن بعد فرهنگی جهانی شدن، سبک زندگی و

جهان‌بینی‌های ارزشی عقیدتی در تیررس تحلیل و واشکافی‌های اغلب اندیشمندان علوم اجتماعی قرار گرفته است. باید گفت حذف ۱۶ شبکه ایران در میان هزاران شبکه ماهواره در دنیای غرب، نشان داد که فرهنگ و تمدن اسلامی - ایرانی و ارزش‌های الهی - انسانی و جهان‌شمول آنکه در سیره و فرهنگ رضوی برجستگی خاصی دارد، قابلیت زیادی برای تأثیرگذاری و جاذبه فراوان در دیگر مناطق جهان را دارد. امری که می‌تواند به بهترین نحو، رأفت، مهربانی و آرامش روحی - روانی را نه تنها برای ایران، بلکه برای بشر امروزی به ارمغان بیاورد؛ لذا می‌بایست در عصری که تکنولوژی و ارتباطات باعث فشردگی فواصل زمانی مکانی شده است، فرهنگ و تمدن اسلامی و ایرانی به همه افراد بشری معرفی شود.

۳- پیشینه و تاریخچه موضوع تحقیق

در یکی دو دهه اخیر با مطرح شدن بعد فرهنگی جهانی‌شدن به‌ویژه از دهه ۷۰ میلادی به بعد تحقیقات و تحلیل‌های فراوانی در رابطه با سبک زندگی و مؤلفه‌های آن در داخل و خارج برای واشکافی آن صورت گرفته است و هر کدام سعی کرده‌اند از جنبه‌ای برای این مؤلفه پاسخی بیابند.

فضل نژاد و همکارانش (۱۳۸۹) در مقاله‌ای با عنوان معنویت و سلامت روان از دیدگاه قرآن به این نتیجه رسیده‌اند که بازگشت به معنویت تنها راه حل مشکلات پیشروی بشریت امروزی است که باعث می‌شود افق دید انسان نسبت به جهان و انسان‌شناختی تغییری اساسی کند.

کیانی در سال (۱۳۸۶) در مقاله‌ای با عنوان "جایگاه آرامش در عرفان و معنویت‌گرایی جدید" به دنبال تحلیل و آشکار ساختن رابطه میان آرامش و معنویت است و آرامش واقعی را در سایه عرفان قابل دست یافتن می‌داند.

شهرام نیا (۱۳۸۶) در کتاب، «جهانی‌شدن و دموکراسی در ایران» تلاش کرده است تأثیر جهانی‌شدن به‌عنوان پدیده‌ای نو در اندیشه جامعه‌شناسی را بر روند دموکراتیک‌شدن در ساختار نظام سیاسی ایران معاصر تبیین کند، وی نهایتاً نتیجه می‌گیرد که جهانی‌شدن طی دهه‌های اخیر سبب گسترش فرهنگ دموکراتیک در ایران شده است که به نظر می‌رسد بیشتر مباحث سیاسی را مدنظر داشته است و از سوی دیگر به تحلیل دقیق معارف رضوی و مؤلفه‌های آن نپرداخته است.

گل محمدی (۱۳۸۳) در کتاب «جهانی‌شدن، فرهنگ، هویت» به ذکر جهانی‌شدن و ابعاد متکثر آن می‌پردازد و به‌طور خاص به رابطه جهانی‌شدن از منظر فرهنگی هویتی پرداخته و جهانی‌شدن را عامل تقویت خاص‌گرایی فرهنگی دانسته است و مواردی مانند عام‌گرایی فرهنگی، بحران هویت و معنا و واکنش‌هایی را که از سوی دیگر کشورها و گروه‌ها در قبال این جریان به وجود می‌آید مدنظر دارد که به بیشتر به‌صورت کلی است و به بعد اصلی جهانی‌شدن و رویکرد و تأثیرگذاری معارف رضوی در این فرایند مهم هیچ اشاره‌ای نکرده است. این پژوهش بر آن است تا ضمن استفاده مطلوب از کتاب‌ها و مقالات، نقاط ضعف تحقیقات صورت گرفته را در حد توان تکمیل کند و به بررسی تطبیقی جهانی‌شدن فرهنگ و معارف رضوی بپردازد.

۴- چارچوب نظری نظریه گفتمان

یکی از روش‌هایی که در چند دهه اخیر درباره تحولات سیاسی فرهنگی در تحلیل‌های اندیشمندان مختلف جهان مدنظر قرار گرفت، تحلیل گفتمان است. به گفته اکثر تحلیل‌گران و اندیشمندان هدف تحلیل گفتمان، فهم امر اجتماعی است (حسینی‌زاده؛ ۱۳۸۳: ۱۸۳) به این معنا که پدیده‌های اجتماعی در واقعیت خود کامل و تام نبوده‌اند و هیچ‌گاه نمی‌توانند برای همیشه تثبیت شوند (فیلیپس

و یورگنسن؛ ۱۳۹۲: ۵۳) در نظر لاکلا و موفه گفتمان «معنای اجتماعی کلمات، گفتارها، اعمال و رفتار است که به وسیله یک گروه در یک مقطع تاریخ خاص تعریفی از جامعه و فرد ارائه می دهند» (حقیقت؛ ۱۳۹۳: ۵۱۱). بر این اساس تاریخ مملو از گفتمان هایی است که با تکیه بر دلایل خود اجتماع انسانی خویش را نظم دهی و برای آن امنیت، سیاست، اقتصاد و اجتماع تعریف کرده اند. در حقیقت تمام معانی و هویت های متفاوتی که یک چیز می تواند به خود بگیرد بستگی به نوع خاص گفتمان و شرایطی دارد که به آن معنا و هستی می بخشد.

۴-۱- مفاهیم نظریه گفتمان

۴-۱-۱- فضای گفتمان گونگی و گفتمان های رقیب

در روش تحلیل گفتمان شناسایی فضای که جریان های سیاسی در آن فعال هستند اهمیت فراوان دارد؛ زیرا در این فضا است که جریان های سیاسی هر کدام سعی دارند با خلق معنا و تفهیم آن به گروه های اجتماعی به معضلات جامعه پاسخ بگویند و آینده اجتماعی سیاسی خود را در قالب آن شناسایی کنند. در فضای گفتمان گونگی هویت افراد جامعه هنوز شکل نگرفته و این رقابت های معرفتی گفتمان های گوناگون است که سعی در ساخت هویت برای افراد جامعه دارد (سلطانی؛ ۱۳۸۴: ۷۵). در این فضا گفتمان های رقیب با تصویری که برخاسته از ذهنیت آن ها نسبت به جهان، چگونگی شناخت جهان و روش زندگی افراد است به رقابت با یکدیگر می پردازند و سعی دارند با بیرون راندن رقیب، ذهنیت افراد جامعه را در دست بگیرند (حقیقت؛ ۱۳۹۳: ۵۱۸).

ارتباط این پیش فرض گفتمان با موضوع بحث ما در اینجا است که با حاکم شدن گفتمان ماتریالیسم صرف در دنیای غرب در قالب رنسانس و ناکامی آن ها در حل

معضلات سیاسی اقتصادی کنونی جهان شاهدیم که در عصر جهانی شدن فرهنگ و حاکم شدن اندیشه پست مدرنیسم فضای گفتمان گونگی در عرصه سیاسی و اجتماعی جهان حکم فرما شده است؛ به طوری که به اعتقاد فدرستون^۱ جهانی شدن فرهنگ سبب احیای رویکرد سومی گردیده است که هر رویکردی بتواند به به‌ترین نحو تأمین‌کننده خواسته‌های مردم شود، طرفداران بیشتری را به خود مجذوب می‌کند (نش، ۱۳۸۹: ۷۷)^۲ از این رو فرهنگ و معارف رضوی با اهداف جهان‌شمول خود و یکی از مهم‌ترین رقیب تمدن و فرهنگ لیبرال دموکراسی است که امروزه با مشکلات عدیده‌ای دست‌وپنجه نرم می‌کند و بستر لازم برای تأثیرگذاری آن فراهم شده است.

۴-۱-۲- طرح‌بندی

در نظریه گفتمان مفصل‌بندی همان طرح‌بندی کلیت معنادار یک موضوع خاص است. «مفصل‌بندی عملی است که مجموعه‌ای از اصطلاحات و مفاهیم را در کنار هم قرار داده و از آن‌ها معنای خاص را لحاظ می‌کند.» (حسینی‌زاده، ۱۳۸۳: ۱۸۴) برای مثال گفتمان لیبرال دموکراسی با مفصل‌بندی برابری، مدرنیزاسیون، قانون، توسعه، حول دال مرکزی دموکراسی به دنبال تحقق آرمان‌های مدنظر خود بوده است. از سوی دیگر گفتمان معارف رضوی بر مبنای توجه و تأکید بر رأفت، اخلاق، عدالت و آزادی محوری بر مبنای دال مرکزی خود یعنی احیای هویت‌های انسانی الهی به دنبال ایجاد رویکردی جدید در زندگی بشریت است؛ در حقیقت عمل مفصل‌بندی، معنای نشانه‌ها را به‌طور موقت تثبیت می‌کند.

1. fetheston
2. nash

۴-۱-۳- بحران یابی قراری

فضایی است که در آن نظم فکری و رفتاری خاص در جامعه حاکم نیست و هر گفتمان سعی دارد در این فضا با تثبیت و مشروع سازی خود در بین مردم، دیگر گفتمان ها را به حاشیه براند. بحران به دو علت به وجود می آید؛ اول ناتوانی گفتمان حاکم در معنا دهی به شرایط و تغییرات جدید، دوم حضور گفتمان های رقیب با معنای متفاوت از انسان و جامعه (حسینی زاده، ۱۳۸۳: ۱۷۹) با حاکم شدن رویه های غالب بر زندگی بشریت شاهدیم که آزادی، عدالت. برابری به عنوان آرمان های همیشگی بشریت در وضعیت بغرنجی به سر می برد که همین موضوع بسترساز بحران در روابط سیاسی اجتماعی بشریت شده است و نگرش جدیدی را می طلبد.

۴-۱-۴- زنجیره هم ارزی

زمانی که دال های اصلی گفتمان با یکدیگر ترکیب می شوند آن را هم نشینی زنجیره هم ارزی می گویند. در زنجیره هم ارزی معانی مشابه دال های نزدیک به هم به ارزش گذاری معنا می پردازند و دیگر معانی خود را از دست می دهند. در نتیجه انسجام سیاسی اجتماعی و نظم و امنیت با ترکیب عناصر در زنجیره هم ارزی کامل می شوند (سلطانی، ۱۳۸۴: ۱۱۱).

۴-۱-۵- همژمونی

آخرین فرایندی است که بعد از ظهور گفتمان در تثبیت آن مؤثر است. اعمال همژمونیک نمونه ای از رفتارهای سیاسی است که شامل پیوندهای نیروهای سیاسی گوناگون در یک پروژه مشترک و ایجاد نظم جدید می شود. همژمونی، نظم فکری اجتماعی است که گروه های سیاسی آن را پذیرفته اند. همژمونیک شدن یک گفتمان

به وجود خصومت بین نیروهای رقیب و بی‌ثباتی مرزهای گفتمانی که این نیروها را از یکدیگر متمایز می‌سازد، بستگی دارد (فیلیپس و یورگنسن، ۱۳۹۲: ۸۹) هدف اعمال هژمونیک در گفتمان تثبیت معنا و فرونشان مخالفت‌هاست. بر این مبنا چنانچه به دنبال حاکم شدن گفتمان جهانی شدن فرهنگ در سطح جهان شاهد تبعیض‌های گسترده در تمام ابعاد در زندگی بشریت هستیم که در دل جامعه اروپا منجر به ایجاد و احیای رویکردهای انتقادی هستیم، به این نتیجه می‌رسیم که مؤلفه‌های مدنظر معارف رضوی می‌توانند به بهترین نحو حلال مشکلات مادی و معنوی بشریت به یک گفتمان هژمونیک تبدیل شود.

۵- مفهوم‌شناسی پژوهش

۵-۱- جهانی‌شدن فرهنگ^۳

امروزه یکی از چالش‌برانگیزترین مفاهیم در میان تحلیل‌اندیشمندان و تحلیل‌گران سیاسی-اجتماعی بحث جهانی‌شدن است. Global به معنی جهانی، فراگیر و پیوسته و Iization به معنای یک فرایند و دگرگونی اساسی در حال انجام معنا شده است (سلیمی، ۱۳۸۴: ۳). تقریباً از سال ۱۹۶۱ به بعد بود که فرهنگ وبستر^۴ به دنبال بازشناسی آشکار و اهمیت فزاینده پیوندها و ارتباطات جهان‌گستر، بر آن تأکید کرد. در محافل دانشگاهی شاید برای اولین بار در علم اقتصاد بود که به کار رفت و به تدریج بر اثر پیشرفت‌های چشمگیر در حوزه‌های فناوری‌های ارتباطی-اطلاعاتی این واژه بیش‌ازپیش مطرح شد و به سایر رشته‌ها تسری پیدا کرد. به طوری که امروزه جهانی‌شدن به عنوان پارادایم^۵ حاکم بر جهان در کانون اغلب مباحث سیاسی، اقتصادی، جامعه‌شناختی و فرهنگی قرار گرفته است (محمودی

3. Culture globalization

4. Webster

5. Paradigm

بررسی تطبیقی کاربست پارادایم جهانی شدن فرهنگ و جهان بینی دینی ❖ ۲۰۳

رجا (۱۳۹۳: ۱۰-۱۲). صاحب نظران کاربرد رسمی و علمی این مفهوم را به انتشار دو کتاب "دهکده جهانی" مارشال مک لوهان^۷ که به نقش و اثر تحولات و پیشرفت های اطلاعاتی - ارتباطی در زندگی گذشته بشر پرداخته بود و دیگری نوشته های "ژببگنو برژینسکی"^۸ رئیس شورای امنیت ملی آمریکا مبنی بر نقش آمریکا در رهبری جهان و تأکید بر فرهنگ لیبرال دموکراسی^۹ به عنوان مدل اعلا در زندگی بشریت، مرتبط می دانند (عبدالحمید علی، ۱۳۷۹: ۱۵۲). به دنبال استحاله روش های اثباتی، زمینه برای تجدید حیات فلسفه سیاسی و تبدیل علم سیاست به یک مقوله فرهنگی فراهم شد. به طوری که فرهنگ از حالت تبعی و عرضی بیرون آمده و در پاره ای از موارد خصلت زیر بنایی به خود گرفته است؛ از این رو عده ای صحبت از قرن فرهنگ، پارادایم فرهنگی و ظهور قاره ششم فرهنگی می کنند (واترز^{۱۰}، ۱۳۷۹: ۱۸-۲۱). به طور کلی اغلب متفکران، جهانیشدن را یک فرایند تدریجی و پایدار در نظر گرفته اند که روز به روز بر شتاب و گستره آن افزوده می شود و زمینه را برای ظهور فرهنگ سوم در سایه گسترش رسانه های ارتباط جمعی، مهاجرت انسان ها، توریسم به کشورهای دیگر، تسهیل کرده است (نش، ۱۳۸۹: ۸).

۵-۲- فرهنگ^{۱۱}: این واژه در لغت برگرفته شده از زبان باستان به معنی کشت و کار و پرورش است. در اصطلاح به معنی کلیت در هم تافته ای است که دانش، دین، هنر، قانون، اخلاقیات، آداب - رسوم، ارزش ها - اعتقادات، احساسات و به طور کلی نماد هویت دهندگی، توسعه خواهی، خلاقیت را در بر می گیرد (محمودی رجا،

6. Global village

7. Marshall McLuhan

8. Brzezinski Zhbygnyv

9. Liberal Democracy

10. Waters

11. Culture

۱۳۹۳: ۴۵). جعفری در یک تعریف جامع و در نقد تعریف رایج از فرهنگ در غرب معتقد است که «فرهنگ عبارت است از کیفیت، شیوه شایسته و بایسته برای آن دسته از فعالیت‌های حیات مادی و معنوی انسان‌ها که مستند به طرز عقل سلیم و احساس‌های تصعیدشده آنان در حیات تکاملی است. وی در یک تقسیم‌بندی کلی فرهنگ را به دودسته پیشرو و پیرو تقسیم می‌کند. فرهنگ پیرو را مدلی از زندگی می‌داند که تابع هیچ اصل و قانون اثبات‌شده‌ای نیست و ملاک درستی و نادرستی در آن تمایلات طبیعی و هوس‌های انسان‌هاست (به نقل از سروری مجد، ۱۳۹۲: ۸۰) اما در سوی دیگر، فرهنگ پیشرو قرار دارد که دارای ویژگی‌هایی چون هدف و غایت‌مندی، پویایی و استمرار است و بر پایه اصول ثابت حیات تکاملی و اصیل قرار دارد و در سایه آن امکان حیات اعلی و طیبه، تمدن‌سازی برای بشریت و در یک کلام عزت، کرامت الهی انسانی و سعادت در دنیا و آخرت امکان‌پذیر است. (جعفری، ۱۳۷۳: ۷۷).

۶- شاخص‌ها و ابزارهای مهم جهانی شدن فرهنگ

برای تبیین و تحلیل پارادایم اصلی حاکم بر جهان یعنی جهانی شدن فرهنگ، نیازمند مشخص کردن شاخص‌ها، ابزارها و فعالیت‌های عامه‌پسندی هستیم که این جریان برای گسترش و تسریع در دستیابی به اهداف و افکار ایجاد کرده و بر تمام ابعاد زندگی بشریت تأثیر گذاشته است. در این جا باید به ابزارهای اقتصادی مانند رویکرد نظام سرمایه‌داری مبتنی بر پول، بازار، حمل‌ونقل تأمین مالی و ابزارهای فرهنگی: امکانات ارتباطی - اطلاعاتی مانند تلفن، اینترنت^{۱۲}، ماهواره و زبان واحد و... اشاره کرد (آرت شولت^{۱۳}، ۱۳۸۲: ۷۵-۷۷). ابزارهای مهمی که در تحقق فشردگی

12. Internet

13. Art Schulte

بررسی تطبیقی کاربست پارادایم جهانی شدن فرهنگ و جهان بینی دینی ❖ ۲۰۵

زمان و مکان و دهکده جهانی نقش اساسی دارند و باعث شده‌اند تا میلیون‌ها نفر بلکه میلیارد‌ها نفر در کره خاکی به همه حوادث، رویدادها و تحولات رخ داده در سرتاسر جهان دسترسی داشته باشند. این وسایل امروزه به عنوان نئوتوتالیتیر^{۱۴} مطرح‌اند بدین معنی که اگر در قدیم توتالیتیر به معنای حاکمیت و اقتدار یک حاکم مستبد بر تمام امور افراد انسانی بوده است، امروزه به واسطه انقلاب انفورماتیک و سایر ابزارهای ارتباطی شاهد ظهور نئوتوتالیتیر هستیم که ذهنیت، تفکر، احساسات و به‌طور کلی عقل را از انسان گرفته و انسان را به صورت یک شیء درآورده است که از خود هیچ اراده، استقلال عمل و آزادی ندارد (محمودی رجا، ۱۳۹۳: ۶۷).

۷- مشکلات امروزی بشر و ضرورت کاربست معارف رضوی در جهان:

بشر امروزی با چالش‌ها و مشکلات عدیده‌ای دست و پنجه نرم می‌کند که بخش عمده‌ای نتیجه عملکرد قدرت‌های بزرگ و مبنای قرار گرفتن مادیت و ثروت در مناسبات جهانی است. در یک نگاه کلی مشکلات بشری حاکم بر جهان امروزی عبارت‌اند از:

۷-۱- سلطه جویی، برتری جویی و ایجاد کانون بحران: این سیاست

به‌ویژه پس از پایان جنگ جهانی دوم با مطرح شدن ثروت و قدرت به عنوان معیار اصلی در جهان، حاکم شد؛ به طوری که این کشورها از طریق فشارهای سیاسی، تبلیغاتی و اقتصادی، ایجاد بحران‌های امنیتی، تفرقه‌افکنی و اختلاف میان مردم، اقوام و قبایل برای دست‌یابی به اهداف خود و در واقع مشروع جلوه دادن اعمال و رفتار خود می‌کوشند.

۷-۲- ناکارآمدی سازمان‌های منطقه‌ای - بین‌المللی: باینکه این

سازمان‌ها برای گسترش عدالت، امنیت و صلح پایدار در کشورهای جهان بنا شده‌اند،

14. Neo totalitarian

اما به دلیل تأثیر پذیری از عنصر قدرت و زور محوری حاکم بر جهان پس از جنگ جهانی دوم، کارایی و عمل کردن به وظیفه اصلی خود را فراموش کرده‌اند، در این رابطه باید گفت، شورای امنیت که باید ضامن صلح و امنیت برای همه کشورها باشد، خود عامل بی‌عدالتی محض، ناامنی و تضييع حقوق ملت‌ها شده است.

۷-۳- هجوم و هجمه سازمان یافته به ارزش‌های الهی - انسانی و

برجسته کردن فرهنگ مصرفی سرمایه‌داری^{۱۵}: بارزش‌ترین و مقدس‌ترین بنیاد انسانی، نهاد خانواده است. نهادی که کانون پاک عشق، صمیمیت و محیط امن برای تربیت نسل‌های بشری و بستر شکوفایی عاطفه‌ها و استعدادهاست. امروزه هجمه سازمان یافته‌ای از ناحیه دشمنان انسانیت و چپاول‌گران اقتصادی از طریق ترویج سبک زندگی مادی‌گرا با قدرت رسانه برای فروپاشی این نهاد و استحاله فرهنگ‌های بومی سنتی و تغییر خودباوری و عزت نفس را در دستور کار قرار داده‌اند. امری که زمینه چپاول و غارت مستقیم و غیرمستقیم منابع طبیعی و انسانی را در این کشورها میسر کرده است (محمودی رجا، ۱۳۹۳: ۹۰)

۷-۴- گسترش فقر، بی‌سوادی و محرومیت از بهداشت و فاصله فقیر

و غنی در جهان: در حالی که حدود ۷۰ تا ۸۰ درصد منابع طبیعی انسانی و سایر معادن زیرزمینی و قیمتی در سه قاره آفریقا، آمریکای لاتین و آسیا قرار گرفته است؛ اما به یغما بردن این منابع توسط قدرت‌های چپاولگر به صورت مستقیم و غیرمستقیم باعث شده که روز به روز فاصله فقیر و غنی در جهان گسترش یابد. طبق آمار منتشر شده توسط سازمان ملل، روزانه حدود ۱۰۰ میلیون نفر گرسنه بر بالین می‌گذارند و ۹۸۰ میلیون نفر در فقر مطلق‌اند. همچنین نسبت بر خورداری میان

15. Capitalist consumer culture

فقیر و غنی در برخی نقاط به ۴۰ برابر رسیده است. یک سوم مرگ و میر در جهان یعنی روزانه ۵۰ هزار نفر ناشی از عوامل مربوط به فقر است (پژوهش های ریاست جمهوری، ۱۳۸۹: ۴۰ - ۵۰).

۸- معارف و جهان بینی رضوی:

بشر همواره در طول تاریخ به دنبال ترقی، پیشرفت، تحقق زندگی توأم با برابری، عدالت و... بوده است. این مصادیق در معارف رضوی به وضوح دیده می شود. امام رضا (ع) به عنوان هشتمین اختر تابناک امامت و ولایت شیعیان اثنی عشری است که طبق نص صریح پیامبر اکرم (ص) به عنوان امام امت از قبل معرفی شده بود. خصایلی مانند عالم آل محمد و امام رئوف از جمله لقب هایی است که طبق روایتی از امام جواد (ع) از سوی خداوند به اعطاشده است (مفید ۱۴۱۲ ق، الف ج ۲: ۲۵۱). باید گفت سیره رضوی مجموعه آموزه ها، اندیشه ها و شیوه هدایت، اجرای احکام الهی برای سعادت و کمال و شکوفا شدن استعداد های ذاتی، تکامل و ترقی مادی و معنوی بشری است که بعد حکمت نظری و عملی را در بر می گیرد و سرشار از مصادیقی چون علم، زهد، اخلاق، عبادت، کرامت، سیاست و حکمت است (سروی مجد، ۱۳۹۳: ۶۹). در این سلوک زندگی، تکامل و ترقی واقعی برای بشر، بسط معنویت و فطرت خداجویی انسان ها، شکوفایی عقل، احسان، اخلاق مداری در روابط اجتماعی توسعه دانش و حکمت ورزی در جامعه، شکوفایی و توسعه اقتصادی و در یک کلام جامعه و تمدن سازی بر مبنای اصول و هنجار های الهی - انسانی برجستگی خاصی دارد. در صورت استناد به سیره، فرهنگ و معارف آن حضرت، زندگی استوار، حیات طیبه و به طور کلی رسیدن به عزت، کرامت انسانی و الهی قابل دستیابی است (همان: ۸۳).

۸-۱- محبت و رافت: علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

یکی از صفاتی که با شنیدن نام امام رضا (ع) در اذهان تداعی می شود، رافت، مهربانی و محبت ایشان است. محبت از ریشه حب است و اسم مصدر به معنای دوست داشتن کسی است (دهخدا، ۱۳۷۷: ذیل محبت). در دین مبین اسلام آیات و روایات فراوانی در این باره وجود دارد. به طوری که در فرهنگ اسلامی، دین جز محبت نیست (مجلسی، ۱۴۰۹ق، ج ۲۷: ۸۵). به طور کلی در اندیشه اسلامی و فرهنگ رضوی، هندسه و شاکله اصلی عالم برمدار و محور محبت دایر است و نعمت های مادی مانند ثروت، ابر، باد، باران در خدمت و ابزاری برای جلب رحمت پروردگارانند؛

در همین باره خداوند در سوره انعام آیه ۵۴ می فرماید «وَ إِذَا جَاءَكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِآيَاتِنَا فَقُلْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ كَتَبَ رَبُّكُمْ عَلَى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ أَنَّهُ مِنْ عَمَلٍ مِنْكُمْ سُوءًا بِجَهَالَةٍ ثُمَّ تَابَ مِنْ بَعْدِهِ وَأَصْلَحَ فَأَنَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ». امام معصوم همواره بر این مؤلفه تأکید زیادی داشتند که دشمنی و دوستی های تان جز در راه خدا نباشد؛ خداوند در حدیث قدسی در همین باره به پیامبر اکرم (ص) می فرماید «همتت را یک چیز قرار بده: زبان، بدن، اندیشه و انگیزهات را الهی کن؛ اگر دل به خدا دادی دیگر نگران چیزی نباش. عقل را در راه خدا به کار گیر، اهل یقین، حسن خلق، سخاوت و رحمت بر خلق می شوی» (فیض کاشانی، ۱۴۰۶، ج ۱، ق، ۲۶: ۱۵).

۸-۲- عقلانیت^{۱۶}

در دنیای غرب به خصوص حاکم شدن آموزه های مدرنیته متأخر، عقلانیت و جایگاه آن در روابط و مناسبات جامعه، به عنوان یک عامل ارزشی و ایدئولوژیک برتری محور در بررسی تطبیقی خود با سایر فرهنگ و تمدن ها از سوی اندیشمندان و تحلیل گران غربی مورد تحلیل قرار گرفته است.

دین مبین اسلام به عنوان اکمل ادیان و اتمام نعمت ها جهت پاسخ گویی جامع به نیازهای افراد، ضمن توجه به این مؤلفه، برای پوشش دادن نواقص عقل بشری بر وحی و دستورات دینی در قالب دو جنس همزاد و همگام، تأکید کرده است.

در اسلام و به طور اخص فرهنگ و معارف رضوی، "عقل و عقل گرایی" جایگاه برجسته های را به خود اختصاص داده است باید گفت در این معارف با دیدی گسترده تر عقلانیت و خردورزی به عنوان مهم ترین ویژگی و ماهیت فلسفی افراد بشری و وجه ممیز انسان با سایر موجودات در نظر گرفته شده است. در این باره باید

این روایت اشاره کرد: «ان الله ركب في الملائكة عقلا بلا شهوة و ركب في البهائم شهوة بلا عقل و ركب في بني آدم كليهما فمن غلب عقله شهوته خيرا من الملائكة و من غلب شهوته عقله فهو شر من البهائم؛ همانا خداوند در فرشتگان، عقلی بدون شهوت و در چارپایان شهوتی بدون عقل و در فرزندان آدم هر دو را قرار داد؛ پس کسی که عقلش بر شهوتش غالب شود، برتر از فرشتگان و کسی که شهوتش بر عقلش غلبه پیدا کند پست تر از چارپایان است» (حرعاملی، ۱۴۰۹ق، ج ۱۱: ۱۶۴)

در رابطه با اهمیت عقل و عقلانیت در جهان بینی و فلسفه اسلامی باید متذکر شد که محبوب ترین مخلوق، مخاطب خداوند در انجام تکالیف، عقل است (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۱۰: ۱) و پرستش خدا، به دست آوردن بهشت، احیای امر به معروف و نهی از منکر در سایه آن قابل دستیابی است؛ از همین رو امام رضا (ع) دوست هر کسی را عقلش و جهل او را دشمنش می داند (همان، ج ۱، ح ۱: ۱۱)؛ و از سوی دیگر باید گفت که در فرهنگ و معارف رضوی کیفیت و کمیت پاداش و جزای مردم در روز قیامت را میزان عقل شان تعیین می کند (همان: ۲۱ - ۲۳). برخی درباره توجه ویژه فرهنگ و معارف رضوی در حوزه عقل گرایی به حدیث امام موسی کاظم (ع) اشاره می کنند که به هشام فرمودند: «ای هشام خداوند بر مردم دو حجت دارد، حجت آشکار که همانا رسولان خدا، امامان و ائمه اطهارند و حجت پنهان که همانا عقل مردم است» (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۱: ۱۹). امام رضا (ع) در حدیثی شاخص های عقلانیت در روابط و مناسبات اجتماعی انسانی را مطرح کرده اند «لَا يَتِمُّ عَقْلُ امْرِءٍ مُسْلِمٍ حَتَّى تَكُونَ فِيهِ عَشْرُ خِصَالٍ»؛ عقل هیچ انسان مسلمانی کامل نمی شود مگر اینکه ده خصلت و عنصر در آن دیده شود:

(عطاری، ۱۴۰۶، ج ۱، ۲۸۵)

۸-۳- سیاست در معارف رضوی

سیاست یکی از مبهم ترین و پیچیده ترین واژگان فرهنگ علوم سیاسی است که از قدیم تاکنون از سوی اندیشمندان و تحلیل گران برداشت های متفاوتی از آن ارائه شده است. تعابیری مانند فن نگه داشتن و حفاظت از ملک، فرمان راندن بر رعیت، ریاست، حکمرانی، دآوری، تدبیر، راهنمایی و اداره کردن جوامع از جمله معانی است که درباره سیاست در اذهان متبادر می شود (درخشه، ۱۳۸۶: ۱۴۱). دیوید ایستون^{۱۷} آن را توزیع اقتدار آمیز ارزش ها و هنجارها می داند (عالم، ۱۳۷۵: ۷۵). نهایتاً باید گفت که در اغلب تحلیل های صورت گرفته درباره این واژه بر عنصر و مفهوم کلیدی آن یعنی قدرت محوری تأکید اساسی شده است (مشیرزاده، ۱۳۹۱:

۸۹) اما این تعریف و جهان بینی از سیاست طبیعتاً در راستای تأمین منافع عده‌ای قلیل و تضييع حقوق اکثریت افراد بشری است؛ بنابراین ضرورت بازنگری در تعریف این واژه و تحقق یک مدل جایگزین برای در بر گرفتن معنایی جامع، تحقق اهداف و آموزه‌های تأمین منافع همگان در جهان امروزی، حیاتی است. در حقیقت چیزی که در حال حاضر بر روابط و مناسبات جهانی حاکم است، سیاست رئالیستی متأثر از نگرش‌های هابز^{۱۸}، ماکیاولی^{۱۹} و مورگنتای^{۲۰} از سیاست است که همگی بر مکر، قدرت محوری، منافع محوری برای تأمین اهداف و منافع ملی به هر قیمتی که شده تأکید دارند (عالم، ۱۳۸۷: ۹۶). امروزه دوران "انسان، گرگ انسان است". همه جوامع و افراد برای دستیابی به امنیت، منافع خصوصی خود باهم رقابت دارند و در عصر آنارشی یا عدم اقتدار مرکزی برای نظم جهان، هر کس که زور و قدرت بیشتری داشته باشد، بهتر می‌تواند به اهداف حیاتی و توسعه و پیشرفت ملی خود دسترسی پیدا کند (مشیرزاده، ۱۳۹۱: ۱۲۰-۱۲۳) اما مصداقی دیگر از سیاست وجود دارد که از ریشه و بنیاد با جهان بینی فوق مخالف است.

فرهنگ و سیره رضوی با واداری از آموزه و ایدئولوژی جامعه نبوی و حکومت عدل علوی از سیاست، تعریفی دیگری دارد. در این نگرش، سیاست نه به عنوان علم زور و قدرت سنجی، بلکه بسان علم هدایت و تدبیر جامعه برای رساندن افراد به سعادت، تکامل و ترقی دنیوی و اخروی، شکوفایی استعدادهای ذاتی فارغ از توجه به عناصر تبعیض آمیز مطرح است (افتخاری، ۱۳۹۲: ۸).

سیاست حاکم در دنیای غرب با مبنا قرار دادن هستی‌شناسی و جهان بینی مدرنیسمی، ماتریالیسم و تسلط همه جانبه در طبیعت راه‌هدف غایی انسان‌ها مطرح

18. Hobbes

19. Machiavelli

20. Morgenthau

کرده است (همان: ۱۱) در این باره خداوند در سوره بقره آیه ۸۶ می فرماید «اینان همان کسانی اند که آخرت را دادند و دنیا را خریدند، از عذابشان کاسته نشود و کسی یاری شان نکند»؛ اما در مقابل جهان بینی تک بعدی فوق، سیاست و معارف رضوی بر مبنای عنایت به آموزه ها و دستورات دینی، نگاهی جامع در حوزه دنیوی و اخروی افراد دارد که در چارچوب چنین نگرشی، سیاست علمی است که به دنبال اداره مطلوب امور دنیوی و رسیدن به سعادت و هدایت واقعی در بر پایه ی برخی اصول و گزاره های هنجاری است (خسرو پناه و پناهی آزاد، ۱۳۸۹: ۵۶). درباره غایت سیاست و اقداماتی که حکمرانان، باید برای افراد فراهم کنند؛ نیز نگرش های متفاوتی دیده می شود. به طوری که عده ای مفهوم منفعت محوری و لذت گرایی را کانون اصلی سیاست معرفی کرده اند، در نتیجه حاکم سیاسی «باید» امکان تحقق این هدف واقعی را فارغ از توجه به الزام های اخلاقی - هنجاری بلکه تأمین کننده حداکثر رفاه و شادی برای همگان فراهم کنند (جونز، ۱۳۸۳: ۵۰۰)؛ اما در مقابل، سیره و معارف رضوی با التزام به اصول اخلاق اسلامی، حکمت، زهد، تقوا، علم محوری و عدالت گستری تعریفی جدید از سیاست ارائه کرده است. سعادت محوری، غایت سیاست در نظر گرفته است؛ از همین رو شالوده و کنه اصلی سیاست در نگرش اسلامی صرفاً کسب لذایذ مادی و منفعت طلبی در نظر گرفته نمی شود بلکه بر بعد هدایت، مدیریت و شکوفاشدن استعداد های ذاتی در همه افراد بشری توجه می شود (افتخاری، ۱۳۹۲: ۱۵).

در ذیل به سیاست ها و اقدامات امام رضا (ع) برای نقد و چالش سیاست های قدرت محوری عباسیان که امروزه می تواند مدنظر قرار گیرد، اشاره می شود:

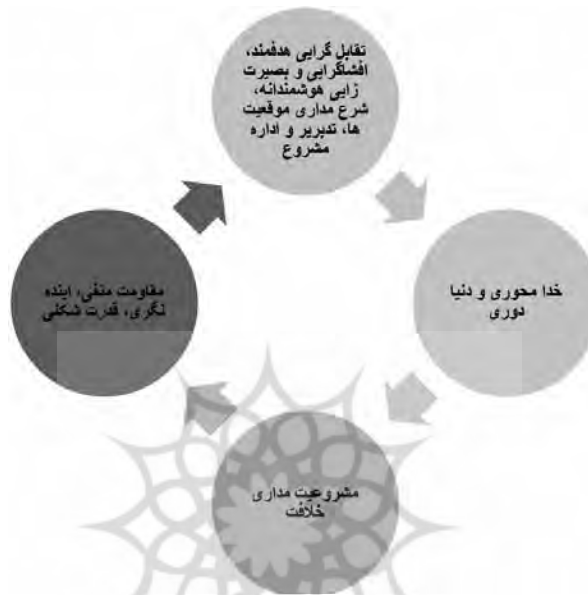

(جمعی از نویسندگان: الف ۱۳۹۲: ۳۷۰-۴۰۰)

مؤلفه‌ها و شاخص‌های سیاست حاکم بر جهان فعلی:

مؤلفه‌ها و رویکردهای اتخاذی سیاست در معارف و سیره رضوی:

(بشیر ۱۳۹۲: ۸۰-۸۲)

۸-۴- عدالت طلبی

عدالت^{۲۱} به‌عنوان یکی از مهم‌ترین واژگان در زندگی بشریت در طول تاریخ برای اعتلای اخلاقی فرهنگی اجتماعی و اقتصادی مطرح بوده است. در لغت به معنای برابری، استقامت و راست کردن کژی و اعوجاج، انصاف، حد وسط میان امور و در مقابل ظلم و جور معنی شده است (راغب اصفهانی، ۱۴۱۶ق: ۳۲۶). عدالت در نظام اسلامی به‌طور کلی به معنای قرار دادن امور در مواضع خود و نظام تعاملی در نظر گرفته می‌شود که در کنار آن، مفهوم مسئولیت مشترک شکل می‌گیرد. زمینه‌ساز تحقق عدالت، همدلی و اطاعت افراد از ولی خداست (شعیری، بی‌تا: ج ۱: ۱۱۹). در

21. Justice

اسلام شاکله اصلی نظام و به عبارتی دال مرکزی و حکومت اسلامی، مفهوم عدالت است؛ چراکه خداوند هستی را بر اساس حق و عدل آفریده یا به تعبیر امام علی^(ع) عدل مایه حیات بشر و مایه اصلاح بشر است و هدف ارسال انبیا معرفی شده است (آمدی، ۱۳۶۶، ج ۱: ۳۰۷؛ کلینی، ۱۴۰۷، ج ۵: ۲۶۶) خداوند در سوره حدید آیه ۲۵ به اهمیت عدل و قیام بر قسط برای عدل گستری اشاره کرده است. امام رضا^(ع) بر اساس آیه ۹۰ سوره نحل درباره عدل می‌فرماید: «استعمال العدل والاحسان موزن بدوام النعمه؛ عدالت ورزی و نیکوکاری عامل تداوم و پایداری نعمت‌هاست (ابن بابویه، ۱۳۷۸، ج ۲: ۲۴). در مذهب تشیع عدالت بسیار پررنگ‌تر از سایر مذاهب است به طوری که یکی از اصول پنج‌گانه آن عدل است و شاید به دلیل همین توجه خاص به عدالت است که شیعه امامیه را «عدلیه» نیز گفته‌اند (مطهری، ۱۳۸۳: ۹). از این رو رواج بی‌عدالتی یکی از عوامل انحطاط جوامع و عدالت به‌عنوان ناموس بزرگ اسلام و ایجادکننده یک مقیاس اجتماعی مطرح است.

۸-۵-۱ احسان

یکی دیگر از مؤلفه‌های برجسته در سیره، فرهنگ و معارف رضوی، مفهوم احسان و نیکوکاری است؛ که به معانی مختلفی مانند رساندن نفع نیکو به دیگری، انجام کاری از سر آگاهی و به شکل شایسته یا رساندن نفع به دیگری با انگیزه خدایی به کاررفته است (سروری مجد، ۱۳۹۲: ۹۴). این مؤلفه مهم در سیره رضوی با مصادیقی مانند احسان به خلق، عفو و صفح، صبر و جهاد در راه خدا دیده می‌شود که در صورت عمل به آن بخش عظیمی از مشکلات قابل حل است.

۸-۵-۱-۱ احسان و محبت به خلق

یکی از اندیشه و آموزه‌های برجسته در دین جامع و کامل اسلام که خداوند

در آیات و روایات متعدد به آن پرداخته است، اخوت و انس انسانی است. به طور کلی اخوت به معنای عام، رفتار مسالمت آمیز با انسان هاست تا جایی که آنان در مقابل آیین حق دست به عناد و ستیز نزده باشند (نهج البلاغه، نامه ۵۳). در همین باره امام علی (ع) در نامه با مالک اشتر می نویسد «ای مالک قلبت را از رحمت، محبت و لطف بر مردم پر کن و نسبت به آنان درنده خو نباش که خوردن آنان را غنیمت بشماری چرا که مردم دو صنف اند: یا برادر دینی تو اند یا هم نوع تو در خلقت» از سوی دیگر معنای خاص اخوت که همانا میان مؤمنان و مسلمانان است که خداوند در آیات ۱۰ سوره حجرات، ۲۹ سوره فتح و ۵۴ سوره مائده به آن پرداخته است. همین مؤلفه در فرهنگ و سیره رضوی به وضوح دیده می شود به طوری که در این سیره نیکی و محبت به خلق از سرمایه های دنیوی و اخروی پنداشته شده است؛ در همین باره امام رضا (ع) می فرمایند «پیامبر اکرم (ص) فرموده اند «رَأْسُ الْعَقْلِ بَعْدَ الْإِيمَانِ بِاللَّهِ؛ اَلْتَوَدُّدُ إِلَى النَّاسِ وَاصْطِنَاعُ الْخَيْرِ إِلَى كُلِّ بَرٍّ أَوْ فَاجِرٍ» اوج خردمندی و خردورزی پس از ایمان به خداوند، درستی با مردم و نیکوکاری به هر انسان چه نیکوکار و چه بدکار است (ابن بابویه، بابویه، ۱۳۷۶ق، ج ۲: ۳۵). در باره محبت در فرهنگ رضوی باید به این نکته اشاره کرد که محبت می تواند زمینه ساز جامعه ای عادلانه، انسانی، اصلاح جامعه، تکامل و ترقی دنیوی و اخروی افراد، رسیدن به قرب و رضای الهی، نیل به معرفت واقعی و حقیقی، گسترش محبت و صلح ارحام نسبت به یکدیگر، بخشش و مدارا به هنگام غضب، روابط متقابل حاکم خواص و توده، بخشش و انعام مالی و در نهایت گسترش مؤلفه رحمت و رحمان الهی در زندگی بشریت شود (سروی مجد، ۱۳۹۳: ۷۶-۸۱).

۸-۶- معنویت گرای: معنویت در لغت به معنای معنوی بودن و منسوب به حقیقی ذاتی و مطلق در برابر امور مادی، ظاهری و صوری مطرح شده است

(معین، ۱۳۵۴، ج ۴: ۷۶، ذیل واژه معنویت). در یک تعریف کلی اغلب تحلیل گران و اندیشمندان دینی و غیردینی، معنویت‌گرایی را نحوه مواجه شدن و جهان بینی انسان با جهان و هستی در نظر می‌گیرند؛ که مدعی‌اند در صورت حاکم شدن چنین رویه‌ای حالت‌های نفسانی نامطلوب مانند غم و اندوه، نامیدی، دلهره، احساس سردرگمی و از خودبیگانگی، بی‌معنایی و بی‌هدفی تا آن جایی که امکان پذیر باشد، در انسان محو و رضایت و آرامش درونی جایگزین می‌شود (ارمکی و نعلچی ۱۳۹۳: ۱۵۹). خداوند در قرآن کریم در آیات و روایات فراوانی، معنویت‌گرایی را عالم باطن، حقیقت روح جهان مادی و ظاهری در نظر می‌گیرد که در سایه آن امکان رسیدن به حیات طیبه و قرب رضای الهی امکان پذیر است (همان: ۱۵۱ - ۱۵۲) در فرهنگ و سیره رضوی، معنویت‌گرایی، بر آیندی که از فرایند معرفت، ایمان و عمل صالح در چارچوب شریعت اسلامی و آموزه‌های الهی انسانی حاصل می‌شود.

در فرهنگ و معارف رضوی ضمن تأکید جدی بر معنویت‌گرایی، به آثار و پیامدهای آن در زندگی افراد اشاره شده است:

۱. تقویت و توسعه روحیه شهامت، شجاعت و فداکاری، عدم سلطه‌گری و سلطه‌پذیری.
۲. اعتقاد به رازق بودن و روزی دهندگی حق تعالی که موجب از بین رفتن حرص، ناخشنودی، استعمار و استثمار در طبیعت و زندگی بشریت می‌شود.
۳. اطمینان و آرامش روحی - روانی که خداوند در سوره رعد آیه ۲۸ و فتح آیه ۴ به آن اشاره کرده است. در سایه آن دام‌های شیطانی، شهوت نفسانی، توجه صرف مادی‌گرایی و لذت‌گرایی زودگذر دنیوی از بین می‌رود و شاهد

عفت، پاک دامنی، شرافت، برپایی جامعه‌ای سالم - انسانی و به طور کلی خوشبختی و تعالی همگان در جهان فراهم می‌شود (ارمکی و نعلچی، ۱۳۹۳: ۱۵۲-۱۵۵).

۸- نتیجه گیری

به دنبال اثرات و پیامدهای تحولات سیاسی - اجتماعی رخ داده در دنیای غرب (رنسانس) و به طور اخص پس از پیروزی فرهنگ و آرمان لیبرال - دموکراسی در رقابت با جریان‌های دیگر از جمله نازیسم، فاشیسم و به ویژه کمونیسم، اندیشمندان غربی، مدعی جهان شمولی افکار و آموزه‌های جهانی شدن فرهنگ شدند. امری که از دید آن‌ها رفاه، برابری، آزادی، توسعه و رهایی کشورهای جهان سوم و عقب مانده را در پی خواهد داشت. مواردی مانند افزایش بی‌حد و حصر بی‌اخلاقی‌ها در روابط و مناسبات، گسترش فضای بی‌بندوباری و ناهنجاری‌های اجتماعی در جهان، تزاید

گسترده تبعیض و بی‌عدالتی‌ها، درگیری‌های نژادی قومی قبيله‌ای، اضمحلال و مخدوش شدن هویت، عزت و کرامت الهی انسانی بشریت، سست شدن هرچه بیشتر باورها و اعتقادات مذهبی و خانوادگی، افزایش استعمار، سلطه‌گری زور محوری، ایجاد و احیای تروریسم و گروه‌های رادیکال، جرم و جنایات گسترده، فساد اختلاس مالی اخلاقی گسترده و... تناقض گفته‌های آنان را مشخص می‌کند. مواردی که منجر به بروز مشکلات روحی روانی عده‌ای برای نوع بشریت شده است. از این رو همه بشریت در پی یافتن ایده‌ای جدید برای فائق آمدن بر این زندگی ماشینی هستند که منجر به شیء‌شدگی و از خودبیگانگی افراد بشری شده است. از سوی دیگر باید گفت با سپری شدن عصر اندیشه‌های الحادی، امروزه یگانه‌پرستی و اعتقاد به ربوبیت مبدأ هستی از جمله مشترکات انسان‌هاست که مبنای قرار گرفتن همین امر در تصمیمات می‌تواند راهگشای بسیاری از مشکلات جوامع امروزی باشد؛ مورد دیگر درک مشترک جهانی از منابع معرفتی است. گرچه عقل، تجربه و علم از منابع عظیم معرفتی هستند اما تاریک‌اندیشی قرون وسطی، بخش عمده‌ای از جهان غرب را از این منبع مهم معرفتی محروم کرد. عکس‌العمل در مقابل این حرکت متحجرانه، باعث کنار گذاشتن منابع دیگر معرفتی یعنی خدا و معرفت‌های دینی از زندگی بشر در غرب شد؛ اما امروزه با آگاهی عمیق بشری توجه توأمان به دین، دانش، علم، معنویت، نقطه مشترک بشریت جهان امروزی است. فرهنگ و سیره رضوی به‌عنوان یک فرهنگ قرآنی، فرابشری و عترت اهل بیت معصوم بر مبنای توجه و تأکید بر اخلاق‌مداری، محبت و انس محوری در روابط، زهد، تقوا، عدالت، حکمت، علم در روابط بشری به دنبال احیا و تقویت رشد، کمال بخشی و ترقی بشریت است؛ این آموزه‌ها قدرت و قابلیت زیادی برای پذیرش و تأثیرگذاری در اذهان و قلوب

بررسی تطبیقی کاربست پارادایم جهانی شدن فرهنگ و جهان بینی دینی ❖ ۲۲۱

جویندگان حقیقت، حکمت، اخلاق مداری و محبت متقابل حاکمان و مردم دارد که به صورت فطری الهی در انسان ها یافته می شود؛ به واقع امروزه این مؤلفه ها گمشده واقعی زندگی الهی انسانی بشر محسوب می شود که در فرهنگ رضوی عنایت ویژه ای به آن ها شده است.

منابع و مأخذ

- قرآن کریم
- نهج البلاغه
- ابن بابویه، محمد بن علی (۱۳۷۶ق)، الامالی، تهران: کتابچی.
- ----- (۱۳۷۸ق)، عیون اخبار الرضا^(ع)، ج ۲، تهران: جهان.
- ابن طاووس، علی بن موسی (۱۴۱۱)، مهج الدعوات و منهج العبادات، قم: دارالذخائر.
- ابن شعبه حرانی، حسن ابن علی (۱۴۰۴)، تحف العقول عن آل الرسول^(ص) قم: اسلامی.
- اخوان ارمکی، مجتبی و نعلچی معصومه (۱۳۹۳)، «سبک زندگی امام رضا^(ع) الگویی برای آرامش روانی»، فصلنامه فرهنگ رضوی، سال دوم، شماره هفتم: ۱۴۵ - ۱۷۹.
- افتخاری، اصغر (۱۳۹۲)، «مفهوم سیاست در مکتب رضوی» فصلنامه فرهنگ رضوی، سال اول، شماره سوم: ۷ - ۲۶.
- افروغ، عماد (۱۳۸۴)، اسلام و جهانی شدن، تهران: کانون اندیشه جوان.
- امین، سمیر، پل سوئیزی و دیگران، (۱۳۸۰)، جهانی شدن با کدام هدف، ترجمه ناصر زرافشانی، تهران: نشر آگاه.
- آرت شولت، یان (۱۳۸۲)، نگاهی موشکافانه به پدیده جهانی شدن، ترجمه مسعود کرباسیان، تهران: انتشارات علمی فرهنگی.
- آمدی، عبدالوهاب بن محمد (۱۳۶۶)، غرورالحکم و در الکلم، ج ۱، قم: دفتر تبلیغات اسلامی.
- بشیر، حسن (۱۳۹۲)، «گفتمان ولایت عهدی امام رضا^(ع) میان دو رویکرد زیست

بررسی تطبیقی کاربست پارادایم جهانی شدن فرهنگ و جهان بینی دینی ❖ ۲۲۳

قدرت و زیست سیاست» فصلنامه فرهنگ رضوی، سال اول، شماره سوم: ۴۹-۸۶.

- بهروز لک، غلامرضا، (۱۳۸۶)، جهانی شدن و اسلام سیاسی در ایران، تهران: انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.
- تاجیک محمدرضا (۱۳۷۸)، گفتمان و تحلیل گفتمانی، تهران: نشر فرهنگ گفتمان.
- جعفری، محمدتقی (۱۳۷۳)، فرهنگ پیرو و فرهنگ پیشرو، تهران: علمی و فرهنگی.
- جمعی از نویسندگان الف (۱۳۹۲)، جستاری در ادعیه رضویه با تأکید بر صحیفه الرضویه الجامعه، به اهتمام مرتضی سلمان نژاد، تهران: دانشگاه امام صادق (ع).
- جونز و ت. (۱۳۸۳)، خداوندان اندیشه سیاسی، مترجم علی رامین، تهران: امیرکبیر.
- حر عاملی، محمدبن حسین (۱۴۰۹ق)، وسایل الشیعه، ج ۱۱، قم: موسسه آل بیت.
- حسینی زاده، محمدعلی (۱۳۸۳) «روش و نظریه در علوم سیاسی»، فصلنامه علوم سیاسی، سال هفتم، شماره ۴: ۱۸۱-۲۱۲.
- حقیقت، صادق (۱۳۹۳) روش شناسی علوم سیاسی، ویرایش سوم، قم: انتشارات دانشگاه مفید.
- خسرو پناه، عبدالحسین و حسن، پناهی آزاد (۱۳۸۱)، هستی شناسی معرفت، تهران: امیرکبیر.
- خواجه پیری، فاطمه (۱۳۹۱)، «آزادی از نگاه مولای متقیان امام علی (ع)»

- مجموعه مقالات اندیشه‌های راهبردی: ۵۶ - ۶۷.
- در خشه، جلال (۱۳۸۶)، «تجزیه و تحلیل رابطه دین و سیاست در حکومت امام علی (ع)»، در کمالی اردکانی، علی اکبر، (ویراستار)، بررسی و نقد مبانی سکولاریسم، تهران: انتشارات دانشگاه امام صادق (ع).
  - دهخدا، علی اکبر (۱۳۷۷)، لغتنامه دهخدا، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
  - دهشیری، محمدرضا (۱۳۷۹)، درآمدی بر نظریه سیاسی امام خمینی، تهران: مرکز اسناد انقلاب.
  - راغب الاصفهانی، ابی القاسم حسین بن محمد (۱۳۶۲)، مفردات الفاظ القرآن فی غریب القرآن، قم: المکتبه المرتضویه.
  - ----- (۱۴۱۶ق)، مفردات الفاظ القرآن، بیروت: دارالقلم.
  - سروری مجد، علی (۱۳۹۲)، «فرهنگ رضوی و جامعه آرمانی» فصلنامه فرهنگ رضوی، سال اول شماره ۲: ۷۷-۱۰۴.
  - ----- (۱۳۹۳)، «عنصر محبت در فرهنگ رضوی» فصلنامه فرهنگ رضوی، سال دوم، شماره پنجم: ۶۵-۸۶.
  - سلطانی، علی اصغر (۱۳۸۴)، قدرت گفتمان و زبان، تهران: نشر نی.
  - سلیمی، حسین (۱۳۸۴) نظریه‌های گوناگون در مورد جهانی شدن، تهران: سمت.
  - سنچولی، زینب (۱۳۹۱)، «مفهوم آزادی از نظر اسلام و قرآن» مجموعه مقالات اندیشه‌های راهبردی: ۸۱-۱۱۱.
  - شعیری، محمد بن محمد (بی تا)، جامع الاخبار، ج ۱، نجف: مطبعه حیدریه.
  - شهرام نیا، سید امیر مسعود، (۱۳۸۶)، جهانی شدن و دموکراسی در ایران، تهران: نشر نگاه معاصر

بررسی تطبیقی کاربست پارادایم جهانی شدن فرهنگ و جهان بینی دینی ❖ ۲۲۵

- صالحی امیری، رضا، حسین زادگان و زهره (۱۳۸۹)، «جهانی شدن فرهنگ و تأثیر آن بر فرهنگ ایرانی»، **مجله پژوهشنامه**، شماره ۵۷: ۹-۴۶
- عالم، عبدالرحمن (۱۳۷۵)، **بنیادهای علم سیاست**، تهران: نی.
- ----- (۱۳۸۷)، **بنیادهای سیاسی غرب**، تهران: وزارت امور خارجه.
- عاملی، سیدجعفر مرتضی (۱۳۶۸ ق)، **زندگانی سیاسی امام رضا (ع)**، قم: اسلامی.
- عبدالمجید علی، عادل (۱۳۷۹)، جهانی شدن و تأثیر آن بر کشورهای جهان سوم، ترجمه سید اصغر قریشی، **اطلاعات سیاسی اقتصادی**، ش ۱۵۵ و ۱۵۶: ۱۵۷-۱۵۲
- عطاردی، عزیز الله (۱۴۰۶ ق)، **مسند الامام الرضا (ع)**، ج ۲، مشهد: آستان قدس رضوی.
- عطایی اصفهانی، محمدعلی (۱۳۷۸)، **آزادی از دیدگاه اسلام**، قم: انتشارات عصر ظهور.
- فضل‌نژاد، صغری؛ علی کامکار؛ زهرا کامکار و اعظم ملاشفیعی (۱۳۸۹)، **معنویت و سلامت روانی از دیدگاه آیات قرآن کریم**، **مجموعه مقالات همایش منطقه‌ای سلامت پژوهی در قرآن کریم**، یاسوج.
- فیض کاشانی، محمد محسن بن شاه مرتضی (۱۴۰۶)، **الوافی**، ج ۲۶، اصفهان: کتابخانه امیرالمؤمنین.
- فیلیپس، لوئیزو ماریان یورگنسن (۱۳۹۲)، **نظریه و روش در تحلیل گفتمان**، ترجمه: هادی جلیلی، تهران: نشر نی، چاپ سوم.
- القیومی اصفهانی، جواد (۱۳۷۳ ق)، **صحیفه الرضا (ع)**، قم: اسلامی.
- کلینی، محمد بن یعقوب (۱۴۰۷)، **الکافی ج ۵**، بیروت: دارالتعارف.

- کیانی، محمدحسین (۱۳۸۶) « جایگاه آرامش در عرفان و معنویت گرایی»، کتاب نقد، شماره ۴۵: ۲۰۷-۲۴۶
- گل محمدی، احمد (۱۳۸۱)، جهانی شدن فرهنگ، هویت، تهران: انتشارات نی.
- مجلسی، محمدباقر (۱۴۰۹ق)، بحار الانوار ج ۲۷، بیروت: دار احیاء التراث العربی.
- محمودی رجاز کریا، (۱۳۹۳)، تأثیر جهانی شدن فرهنگ بر رویکرد دولت‌های خاتمی و احمدی نژاد، پایان نامه دانشگاه اصفهان، شهریور ۹۳.
- مرکز پژوهش و اسناد ریاست جمهوری (۱۳۸۹)، مرکز پژوهش و اسناد ریاست جمهوری، (۱۳۹۰)، مشارکت همگانی در مدیریت جهانی (مجموعه سخنرانیهای رئیس جمهور ایران، محمود احمدی نژاد در هفتمین سفر به نیویورک)، تهران: نشر جمهور ایران.
- مسعودنیا، حسین (۱۳۸۹)، «جهانی شدن و ادیان توحیدی، فرصت‌ها چالش‌ها» فصلنامه راهبرد، ش ۵۵، ص ۲۲۲ - ۲۴۲.
- مشیرزاده، حمیرا (۱۳۹۱)، تحول در نظریات روابط بین الملل، تهران: سمت.
- مطهری، مرتضی (۱۳۶۸)، مجموعه آثار ج ۱۶ (سیری در نهج البلاغه) چاپ ششم، تهران: صدرا.
- ----- (۱۳۸۳)، مجموعه آثار ۲۳ (بیست گفتار) تهران: صدرا.
- مفید، محمدبن محمدبن نعمان (۱۴۱۲ق)، الارشاد فی معرفه حجج الله علی العباد، ج ۲، قم: آل بیت.
- نش، کیت (۱۳۸۹)، جامعه‌شناسی سیاسی معاصر، جهانی شدن سیاست، قدرت، ترجمه محمدتقی دلفروز، تهران: کویر.

بررسی تطبیقی کاربست پارادایم جهانی شدن فرهنگ و جهان بینی دینی ❖ ۲۲۷

- واترز، مالکوم (۱۳۷۹)، **جهانی شدن**، ترجمه اسماعیل مردانی گیوی و سیاوش مریدی، تهران: انتشارات سازمان مدیریت صنعتی.
- واعظی، حسن (۱۳۸۶)، **استعمار فرانو جهانی سازی**، قم: موسسه آموزشی پژوهشی امام خمینی.
- هلد، دیوید، مک گرو، آنتونی (۱۳۸۲)، **جهانی شدن و مخالفان آن**، ترجمه: مسعود کرباسیان، تهران: شرکت انتشارات علمی فرهنگی.

(ب) منابع لاتین.

Albrow. M and king (eds) 1990: **Globalization, Knowledge and society**, London SAGE.

Castells, M (1997), **The Power of Identity**. Oxford: Blackwell.

Featherston, M (1996), **Global Culture**, London, routledge, London

Giddens, A (1990): **Modernity and self Identity**. Cambridge: Polity press

Huntington, S (1997): **The Clash if Civilization and Remaking of World**, London: 20

Ritzer, G (1993): **The McDonaldization of society**. Calif: Pine Forge press

پروفیسر شگاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی